

Začetki formativnega spremljanja v slovenskem prostoru

Intervju z dr. Natalijo Komljanc

Dr. Ada Holcar Brunauer,

Zavod RS za šolstvo

1. Kdaj ste se prvič srečali s formativnim spremljanjem in kaj se vam zdi pri njem najbolj dragoceno?

Nekje v sebi sem se s formativnim spremljanjem (v nadaljevanju FS) zblížala že v otroštvu, ko sem opazovala, kako nas starši in vzgojitelji v institucijah vzgajajo. Intenzivno sem doživljala nekakovostno presojanje sicer kot uspešna učenka v formalnem šolanju na vseh stopnjah vzgoje in izobraževanja. V vlogi učiteljice sem le potrdila spoznanje o nujnosti izboljšanja sistema in postopkov ocenjevanja znanja. V vlogi svetovalke sem temu področju posvetila veliko pozornosti že takoj na začetku, v devetdesetih letih. Z opisnim ocenjevanjem smo od konca proti začetku iskali inovativne izboljšave v didaktiki ocenjevanja. Tako sem aktualno sledila ne le svojim izkušnjam, ampak tudi refleksijam in evalvacijam učiteljev ter teoretikov pri nas in po svetu.

Izjemno vesela sem bila prvih angleških virov, ki sem jih našla v londonski strokovni knjižnici, kjer sem odkrila somišljenike oz. potrditve idej, ki sem jih gojila vsa leta v svoji glavi. To je izjemno prijetna izkušnja iskalca.

Najdragocenejše pri FS se mi zdi, da je strogo merjenje prežeto s človečnostjo, humano podporo ekspertov učočim, ki si želijo samostojno spoznavati svet. Zdi se mi pomembno in vredno, da s kakovostnim FS vplivamo na učinkovitost in hkrati razpoloženje (pochutje v pozitivnem smislu) tako, da se učenje ljudem (še bolj) priljubi.

2. Kako je potekalo uvajanje in širjenje FS na Zavodu RS za šolstvo, ko ste vodili razvojnoaplikativni projekt Razvoj didaktike ocenjevanja znanja?

3. Koliko šol je bilo vključenih v ta projekt in koliko jih še danes sodeluje v mreži Didaktika ocenjevanja znanja ter sledi načelom FS?

Dr. Natalija Komljanc

Odgovarjam na obe vprašanji:

Nekaj časa sem namenila prvim informacijam o tej temi v začetnih uvodnih seminarjih, ker je bilo FS za nas inovativna didaktična novost. Pozneje sem predstavljala koristi FS ne le med učitelji na osnovnih in srednjih šolah, ampak predvsem med ravnatelji, jih animirala za celovito posodabljanje ocenjevanja na njihovih šolah.

Posvetovala sem se tudi z inšpekcijsko službo in svetovalci na ministrstvu, da sem dobila celostnejšo sliko o tem, kako FS vidijo strokovnjaki z različnih delovnih področij.

Ves čas sem se izpopolnjevala; brala sem tuje vire in jih primerjala z mojim preteklim delom v razredu. Pripravljala sem doktorsko disertacijo z naslovom Vrednost povratne informacije v procesu ocenjevanja.

Ob obilici gradiva in potrditev iz prakse sem predlagala pilotni projekt na 36 zainteresiranih osnovnih šolah. Sočasno sem usposabljala zainteresirane peda-

goške svetovalke na Zavodu RS za šolstvo, ki so želele skupaj z mano širiti FS. Po enem letu usposabljanja, izvajanja in refleksij smo iskali stike s tujimi strokovnjaki in izvedli posvete, ki so bili množično obiskani. Na prvem posvetu (v Postojni, 2007) sem predstavila pregled (analizo) pravil (pravilnikov) o preverjanju in ocenjevanju od začetka osemletke do konca devetdesetih let (50-letno obdobje). Ugotovitve so bile izjemno zanimive. Med drugim: učitelji vedno ubogajo, pridno izpolnjujejo navodila po svoji najboljši vesti in pameti in vedno si želijo, da bi vedeli več. Zato se je pilotni projekt posodabljanja didaktike znanja razširil na triletni razvojnoaplikativni projekt. Vodja na šoli je bil ravnatelj. Z razvojnimi timi smo skrbno akcijsko načrtovali in posodabljali njihovo ustaljeno preverjanje in ocenjevanje in tako kmalu oblikovali mrežo »formativcev« (tako jo je poimenovala ena od uspešnih izvajalk). Izvedli smo skupne posvete (na tri mesece) in svetovalne storitve (po potrebi). Ko je bilo že nekaj znanja, smo začeli še s t. i. tržnicami znanja FS. Danes je na spletu obilo gradiv, na voljo so trije zborniki (četrti je žal ostal neizdan, je pa dosegljiv na spletni strani pod rubriko IP – FS <http://www.zrss.si/default.asp?rub=8638>). Ob koncu projekta sta ostali aktivni dve središči (na OŠ Preserje pri Radomljah in OŠ Črenšovci), ostala pa je tudi želja po seminarjih za novince in svetovalne storitve za učiteljske zборе.

Najhitreje in v najširšem obsegu so se učitelji spopadli z diagnostiko predznanja učencev (prvo načelo). Na tem področju so doživeli zanimiv poduk, namreč usmerili smo se na šibkosti otrok in jih želeli odpraviti, a ta pot se ni izkazala za optimalno in pogosto uspešno.

Najbolje se obnese neposredno svetovanje učiteljem na podlagi analize njihovega poučevanja in za to se odloča vedno več učiteljev. V okviru inovativnih projektov pa ga izvajajo tisti, ki želijo odkrivati in posodabljati FS v okviru svoje lastne prakse. Večinoma se FS prijemlje v osnovnih šolah, je pa tudi nekaj zanimivih primerov v vrtcih in srednjih šolah.

Ob koncu projekta smo svoje delo v razvojnoaplikativnem projektu reflektirali še zadnjič. Za strokovno mnenje o kakovosti dela in modela smo prosili dr.

Colina J. Marsha, ki je podal oceno z vidika izvajanja izvedbenega kurikula, na katerega vpliva FS, in pa dr. Paula Blacka z vidika celovitosti oz. uporabnosti našega modela FS za učitelje in vzgojno-izobraževalni sistem pri nas. Obe oceni sta bili javni (na posvetih v Dolenjskih Toplicah in v Celju), podprti z njuni prispevki. Ni šlo le za golo oceno, ampak je bila ta tudi javno podprta, na kar smo lahko ponosni. To nam je vlilo voljo in samozavest za širjenje FS, kar se še vedno dogaja. Lani in letos nekateri strokovnjaki izvajajo »maraton FS« (intenzivno, v vseh možnih oblikah, ki so na voljo).

4. Katera načela formativnega spremljanja so po vašem mnenju najlažje oz. najtežje uresničljiva v pedagoški praksi?

Med raznoterimi pedagoškimi načeli smo izbrali tri, za katere smo menili, da dajejo celovito podporo pri vpeljevanju FS. K tem trem načelom smo dodali še pet priporočil in dva kazalnika uspeha.

Najhitreje in v najširšem obsegu so se učitelji spopadli z diagnostiko predznanja učencev (prvo načelo). Na tem področju so doživeli zanimiv poduk, namreč usmerili smo se na šibkosti otrok in jih želeli odpraviti, a ta pot se ni izkazala za optimalno in pogosto uspešno. Kmalu so nas izkušnje in pozneje teoretični viri izučili, da je treba izhajati iz energije, moči otrok, njihovih zmožnosti in sposobnosti, iz otrokovih interesov in spoznanj. Na tej podlagi smo izdelali vrsto priporočil za učitelje, ki se lotevajo diagnosticiranja predznanja za vključevanje le-tega v učni proces oz. kontekst. To je že nekoliko trši oreh, za marsikoga nerazrešljiv vozel, kajti s tem se začne izvajati drugo načelo, izvajanje učnega procesa, naravnanege na »ritem in melodijo« učenja otrok.

Učitelji so se z vnemo v naslednji ali pa že kar prvi fazi lotili izboljševati kakovost medsebojnih sporočil, povratnih informacij (tretje načelo). S samoopazovanjem so hitro ugotovili, da veliko učiteljev preveč govori, komentira, spodbuja, da pa njihova sporočila niso prav pogosto učinkovita za učenčevo učenje, da pa so utrudljiva za učitelje in celo moteča za otroke. Učitelji za sporočila (navodila) porabijo veliko dragocenega časa pouka, a je lahko učinek slabši od vložka. Razlog je bil uvod v samospremljavo in samorazvoj za oblikovanje kakovostnih povratnih informacij, za kakovosten pedagoški dialog oz. za vodenje večsmerne komunikacije. Danes se učitelji pohvalijo z veliko bolj kakovostnim pedagoškim dialogom in se z ve-

seljem skupaj z učenci predstavijo v videoposnetkih, kar je poučno zanje in za novince FS.

Do danes smo ugotovili, da je drugo načelo, ki je najredkeje izvajano, izjemno pomembno ne le zaradi procesa osebnega razvoja, ampak zaradi oblikovanja učnih ciljev oz. kakovosti, zahtevnosti/zanimivosti pouka. Če povzamem: diagnostika je pokazala, da učitelji gradijo pouk na znanju in ne obratno, da morajo dvakrat premisliti, kakšno sporočilo bo imelo resnične koristi za učenca, in da je oblikovanje optimalnih učnih ciljev (pričakovani) nekaj, kar bo zaznamovalo oz. reševalo posameznikovo življenje in kakovost sobivanja celotne družbe.

Načela FS iz leta 2005, ki so v rabi še danes, so: diagnosticiranje šibkosti in močnih znanj učenca, zagotavljanje stika med učnimi stopnjami z individualiziranimi navodili za izboljšanje predznanja in zagotavljanje aktualne povratne informacije. (Več o tem najdete v zbornikih Zavoda RS za šolstvo z naslovom Didaktika ocenjevanja znanja.)

Diagnostika je pokazala, da učitelji gradijo pouk na znanju in ne obratno, da morajo dvakrat premisliti, kakšno sporočilo bo imelo resnične koristi za učenca.

5. Kakšni so odzivi učencev na pouk, pri katerem se udejanja FS?

- Odzivi so pozitivni. Otroci so normalno aktivni ali celo strastni, vsekakor pa bolj samostojni. Odnos do učitelja oz. učenja je odgovornejši, samoregulativen.
- Izkaže se, da učenci znajo več in so tudi bolj samozavestni ter obenem motivirani za »še« učenje.
- Do zdaj nismo imeli pritožb čez pouk oz. odnos učitelja. Tudi zadovoljstvo staršev je posledica zadovoljstva njihovih otrok.
- Izdelki učencev so raznoliki ter na višji ravni kakovosti, zanimivejši za sošolce.
- Otroci znajo presoditi kakovost izdelka in posvečajo pozornost oblikam predstavljanja naučenega.
- Učenci znajo vprašati, so si med seboj voljni pomagati, sodelovati v ekipah in vedo, kaj hočejo ter kaj potrebujejo. Razporejajo si čas učenja (načrtujejo),

izbirajo vire učenja, ponujajo predstavitve naučenega in razstavljajo izdelke.

- Otroci so samostojnejši, avtonomni učenci in člani vzgojno-izobraževalne institucije ter učinkovitejši pri učenju. Bolj pogumni so in raje sprejemajo izzive. Ne le popravljajo, temveč izboljšujejo, ne le poslušajo, ampak odkrivajo, ne le sprejemajo, marveč predlagajo in izvajajo ter ovrednotijo smiselnost učenja. Več si lahko preberete v poročilih učiteljev, ki več let zapored izvajajo FS. Zanimivi za ogled so tudi videoposnetki ali pa razstave izdelkov otrok.

6. Kako pomembno je, da je v uresničevanje načel formativnega spremljanja vključen celoten kolektiv šole, in kakšno vlogo igra pri tem ravnatelj/-ica?

Utopično je misliti, da se bo v dejavnosti takoj ali sploh kdaj enako intenzivno vključil celoten kolektiv. Na to je treba računati in to vključiti v model usposabljanja učiteljev za FS.

Ugotovimo lahko, da vsi učitelji izvajajo eno od oblik spremljanja, vendar je treba ugotoviti, kako ta v učnem procesu v resnici deluje oz. učinkuje, ali morda moti. To je analiza za začetek posodabljanja poučevanja oz. ocenjevanja. Vsak učitelj si bo izbral svoj pristop, ubral svojo dinamiko samorazvoja in prav je tako.

Vloga ravnatelja je nujna in neprecenljiva, kajti le on ve, kako »igra« celoten kolektiv, in v tem smislu lahko dirigira ritem in osnovno melodijo FS. Le on in otroci imajo priložnost opazovati in doživljati celovito sliko preverjanja in ocenjevanja (otroci na lastni koži). Ravnatelj je formalno odgovoren za certificiranje, ki naj bi bilo izvajano kar se da kakovostno. On/ona ima sliko, predstave in dokaze oz. ideje, o tem, kako se lahko razvija ocenjevalni instrument znotraj njihove vzgojno-izobraževalne organizacije, in s tem, kakšno vizijo vzgoje in izobraževanja bo podpiral. Med ravnatelji je nekaj odličnih podpornikov FS.

Formativno spremljanje je po moji presoji bolj stvar avtonomije učitelja in učenca kot pa šolske zakonodaje.

7. V zadnjem času zelo odmeva Hattijeva knjiga *Visible Learning*, v kateri je »presejal« izsledke 900 metaanaliz, ki so zajele 52.600 raziskav in 240.000 učencev. V njej med drugim izpostavlja izjemno velik vpliv povratne informacije na učenje in učne do-

sežke, kar je povsem v nasprotju s smernicami Bele knjige (2011), ki je bila podlaga za ukinitve opisnega in ponovno vpeljavo številčnega ocenjevanja v tretjem razredu osnovne šole. Kaj o tem menite vi?

Hattie se že vrsto let ukvarja z analizami in opazovanjem razvoja FS. Med drugim izpostavlja pomembnost samoregulacije učenja. Ugotavlja, da je najučinkovitejši pristop k učenju za vse učence tisti, ki povezuje metakognitivne strategije učenja (kaj, kako) in čustvene komponente (interes, prepričanje o sebi ipd.).

Otroci so samostojnejši, avtonomni učenci in člani vzgojno-izobraževalne institucije ter učinkovitejši pri učenju. Bolj pogumni so in raje sprejemajo izzive. Ne le popravljajo, temveč izboljšujejo, ne le poslušajo, ampak odkrivajo, ne le sprejemajo, marveč predlagajo in izvajajo ter ovrednotijo smiselnost učenja. Več si lahko preberete v poročilih učiteljev, ki več let zapored izvajajo formativno spremljanje. Zanimivi za ogled so tudi videoposnetki ali pa razstave izdelkov otrok.

Izpostavlja komponento samoocenjevanja. V procesu pouka nagovarja, naj se učenci naučijo akcijskega raziskovanja oz. učenja). Vse te zadeve omogočajo bolj »vidno« – opaženo – zaznano učenje.

Omenja štiri kritične elemente v procesu načrtovanja: predhodne dosežke, ciljno učenje, rast oz. razvoj in učiteljevo sodelovanje. Nagovarja, naj učitelj otroke posluša, naj se z njimi pogovarja o kriterijih in naj zagotavlja podporno klimo v razredu. Posebej izpostavlja vrednost povratne informacije in refleksije kot ene od oblik povratne informacije. Povratna informacija je zanj ključnega pomena, ker usmerja učenje, ga spodbuja, mu opredeljuje kakovost, vpliva na učni rezultat in počutje, določa nivo ponavljanja in ustvarjanja, motivira ekstra- in introvertirane, ustvarja vtise in ekspresije, torej sliko našega življenja.

Kot Hattijeva je tudi Bela knjiga napisana z namenom, zato predlagam, da dobite odgovor iz prve roke.

Kar se tiče zakonodaje, pa menim, da so zakonske osnove po navadi odraz kulture in politike, in tako je tudi v našem primeru. FS je po moji presoji bolj stvar avtonomije učitelja in učenca kot pa šolske zakonodaje.

8. Zakaj formativno spremljanje tako zelo močno motivacijsko vpliva na učence?

FS lahko ima, ne pa nujno, velik motivacijski vpliv – torej odziv. Lahko ima tudi negativnega. Vse je odvisno od tega, ali sta forma spremljanja in povratna informacija v njem skladna oz. neskladna s potrebami in pričakovanji učečega se, tistega, ki sprejema ta vpliv in se nanj odziva. Vpliv je odvisen tudi od tistega, ki pošilja povratno informacijo in vanjo verjame.

FS ima lahko več »obrazov«. To je razstava modelov, slik, vtisov in izrazov, ki jih lahko združimo v štiri kategorije oz. teorije učenja, ki vplivajo tudi na teorije ocenjevanja in obratno. FS je lahko: pobuda, spodbuda, potrdilo, podpora, zagotovilo itd. in vse to ima konkreten učinek.

9. Ko smo januarja v Sloveniji gostili strokovnjaka iz škotske izobraževalne institucije Education Scotland, Normana Emersona, smo na srečanje povabili tudi predstavnika Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport, pa se vabilu ni nihče odzval. Kaj menite, zakaj kljub tisočim raziskavam, ki govorijo v prid formativnemu spremljanju, pri nas še vedno ni dovolj posluha, da bi to področje dobilo tudi sistemsko podporo?

Menim, da FS v resnici ne potrebuje sistemske podpore v zakonu, normi, ker gre za metodo (logijo) dela, ta pa je avtonomna domena učečih se. Je pa kakovost FS odvisna ne od sile, temveč od zrelosti in zmožnosti spoštljivega, odprtega strokovnega komuniciranja in podpore pri učenju. Odvisna je od etike, morale. FS je intimna stvar učitelja, je njegov stil poučevanja, močno povezan z njegovim značajem in odvisen od značajskih lastnosti učečih se. Priporočil, ki so smiselna, in razstav slik, ki so lahko dober primer, je v zadnjem času vedno več, celo veliko, kar dokazuje zrelost in kompetenco profesionalcev in učencev v učni skupnosti. Pravila potrebujejo le tisti, ki po njih vodijo pouk, tisti, ki vodijo po načelih, pa se raje ozirajo po didaktičnih priporočilih.

10. Katere so najpogostejše napake, ki jih zaznavate pri učiteljih, ki vpeljujejo formativno spremljanje v svojo prakso?

- Da se držijo nekih pravil, ki jih v resnici ne spoštujejo.
- Presoja je temeljni miselni proces, ki ga zmora človek. Celotno človekovo mišljenje temelji na presojanju – primerjanju dveh komponent med seboj; aktualne in želene (referenčne).
- Nekateri celo intenzivirajo preverjanje v povratno informacijo v obliki ocene (lahko le delne) – sodbe, ali s prepogostimi komentarji kot povratnimi informacijami, ki ne pomagajo prav dosti v rasti in razvoju predznaja.
- Najmanj povratnih informacij namenjajo učitelji pridnim učencem, čeprav bi prav ti bili ob primerni spodbudi in usmeritvi lahko uspešnejši.
- Presojanje ni stvar uboganja in razmišljanja o pravičnosti, ampak je mnogo bolj popolna oblika mišljenja, ki presoja celovitost na način zagotavljanja popolnosti v nekem času in prostoru.

11. Kakšno sporočilo bi predali šolam, ki razmišljajo, da bi začele vpeljevati formativno spremljanje v svojo prakso?

FS ni nič drugega kot osmišljanje učenja – prilagajanja in presojanja kakovosti le-tega. Če si učitelji tega želijo, se zavedajo pomembnosti in če jih vodstvo podpira ter zna temu primerno prilagoditi vodenje, potem sta čas in prostor za posodabljanje merjenja učenja prava. Posodabljanje merjenja je normalen pojav, saj je odvisen od napredka učenja.

Kakovost formativnega spremljanja je odvisna ne od sile, temveč od zrelosti in zmožnosti spoštljivega, odprtega strokovnega komuniciranja in podpore pri učenju.

Vpeljevanje FS po klasični poti ni najučinkovitejše. Najuspešnejši so tisti, ki si najdejo svetovalca in se zagrizajo v raziskovanje lastnega učenja v svojem razredu.

12. Ali po vašem mnenju Pravidnik za preverjanje in ocenjevanje znanja omogoča izvajanje formativnega spremljanja v celoti?

Omenja ga ne, ga pa priznava. Ko se dviga kultura merjenja učenja oz. znanja, pravil v resnici sploh ne potrebujemo. Uspešni »formativci« beležijo uspehe, pohvale, pozitivne odzive. Do zdaj ni nihče potreboval inšpekcijske presoje.

13. Vemo, da se OŠ Preserje pri Radomljah zaveza za ocenjevanje brez številčnih ocen. Nam lahko poveste kaj več o tem?

Predlagam, da o tej ideji spregovorijo oni sami. Lahko pa rečem kaj o ideji »šole brez ocen« na splošno:

Težko boste našli šolo brez ocen – sodb – sintez (povzetkov) o tem, kako se nekdo uči in kakšne rezultate dosega. Našli pa boste raznotere oz. različne oblike sodb. Uspešne šole ne skoparijo s povratnimi informacijami, takimi oz. tistimi, ki bi učencu pomagale v učnem procesu, in tudi ne skoparijo s pohvalami, kako uspešno so se odzvali v procesu učenja ter kako kakovostni so učni dosežki.

Vsaka šola dá na koncu učenja certifikat – potrdilo o doseganju standardov oz. meril uspeha in tudi o uspešnosti prilagajanja, zato potrdila šole tudi izdajajo. Navsezadnje jih udeleženci pričakujejo.

Ni bistveno, da ocenjevanja ni, ampak da je le to kakovostno, smiselno in logično, kot je učenje oz. poučevanje. Šola brez ocen je (razumeti) kot šola brez certifikata. Ne vem, ali je to v resnici osnovna ideja tistih, ki posodablajo FS.

Formativno spremljanje ni nič drugega kot osmišljanje učenja – prilagajanja in presojanja kakovosti le-tega.

Pri kakovostnem FS je v ospredju povratna informacija in ne ocena, to drži. Ocena je posledica. Pred tem pa naj bi vsak učenec imel kakovostno celovito, na osebo naravnano spremljanje in povratno informiranje zagotovljeno ves čas učenja.

Šola brez ocen je že nekaj let stara ideja W. Glasserja, zanjo pa ni nujno, da ima korenine v kakovostnem formativnem spremljanju. Namreč pri kakovostnem (idealnem) FS do konflikta sploh ne pride, ker/če povratna informacija skrbi za uglaševanje (uglastev) potreb in pričakovanj učečih se, ne potrebujemo reševanj konfliktov in restitucij kot ene od oblik ukrepanja. Prav zanimivo je, da pravi »formativci« pozabijo na prepire, prigovore in podobne ukrepe, ker raje razvijajo inovativne medsebojne oblike komuniciranja, raznotere oblike medsebojnih podpor, kar je mnogo bolj zanimivo za vse dejavnike vzgoje in izobraževanja.